

"йти і навчити всі народи" ніхто не скасовував. Це правда, що дуже багато закордонних місій і центрів наполегливо обробляють український духовний простір, діють інколи доволі безцеремонно й навіть ображають почуття вірних традиційних церков. Але, по-перше, релігійні альтернативи цілком успішно породжуються вітчизняним ґрунтом, і те, що НРР є суцільно продуктом імпортом - ще один міф. А по-друге, закордонні місії - це виклик для церков, а не для держави. Найдосконаліший і найефективніший державний апарат не проповідуватиме благу вість і не вчитиме відрізняти духовні плоди від пустоцвіту.

Особливо цікаво виглядає медійна аналітика причин розквіту новітніх релігій. Його пояснюють водночас і тоталітарним минулим, яке вкорінило відповідний спосіб мислення, і крахом минулого, який спричинився до духовного "вакууму". Посилаються на надмірну опіку суспільства з боку держави й, одночасно, на те, що немає чогось схожого на комсомол, який би займався молоддю. А от про те, що до "сект" давно слід застосувати силу, згадують майже всі.

Насправді ж поширення новітніх релігій саме у другій половині ХХ ст. свідчить про кризу наявної соціокультурної парадигми навіть якби інших ознак цієї кризи не було. Нові релігії з'являються в усіх країнах, і це дуже показово. Безперестанне таврування "сект" у ЗМІ, зрозуміло, не вирішить цієї проблеми. Єдине, до чого воно може спричинитися, - це до створення другого, "зовнішнього" муру навколо тих НРР, які вже оточили себе "внутрішньою непроникною стіною", та ужорсточення законодавства й обмежувальних практик.

Але якраз ті країни, де намагаються поводитися з "сектантами" більш жорстко, і позначені "сектантським бумом". У цих же країнах доволі часто традиційні церкви відчують серйозні труднощі і брак довіри з боку потенційних вірних. Якщо реально подивитися на український ландшафт і його віддзеркалення в мас-медіа, то - за прикро малим винятком - знаходимо тут лише одну пропозицію щодо вирішення проблем, які виникають навколо НРР: чавити й змінити з лиця землі.

Між іншим, передвиборчі програми таких різних партій як Комуністична і Рух, Народно-Демократична і "Громада" не обійшли напередодні парламентських виборів-98 тему "боротьби з сектантами". Насамперед готовність до боротьби була очевидно продекларована церковними ієрархами. А проте "секти" й закордонні місії - не те, що найбільше непокоїть пересічного громадянина України. Наприклад, серед киян, згідно з опитуваннями, повної заборони іноземних місій жадають 17,6% респондентів, а 38,7% зовсім індиферентні до цієї проблеми. По-друге, передвиборчий антикультівський спалах дозволяє пильніше вдивитися в майбутнє.

Не викликає сумніву, що політичні лідери по-різному розуміють "тоталітаризм і деструктивізм" релігійних організацій. Для пропрезидентських сил це мало не в першу чергу харизмати, які представлені у виборчому списку "Громади". Але ж і ті й інші прагнуть боротися з "сектами"!

Іншими словами, будь-яке ужорсточення українського законодавства про свободу совісті за умов, коли "політична доцільність" знов починає заміняти право, матиме непередбачувані наслідки для багатьох дійових осіб конфесійної сцени країни.

І нарешті останнє зауваження на тему "НРР і мас-медіа". НРР - це феномен, до якого не можна підходити з чорно-білими оцінками. Він складний і суперечливий; його витoki - в потребах людської особистості - самій людській природі. Відповідно члени НРР - не безневинні ягнята, що потрапили до пастки, і не зажерливі монстри, які ці пастки ставлять. Але поки що зі сторінок ЗМІ вони постають саме такими.

ПРОБЛЕМА НОВІТНІХ РЕЛІГІЙНИХ РУХІВ В ЄВРОПАРЛАМЕНТІ

Громадськість України, представники всіх гілок влади - законодавчої, виконавчої та судової дедалі частіше зустрічаються з активністю деяких новітніх релігійних організацій, яка де-юре не суперечить чинному законодавству, але викликає постійні скарги батьків, чії діти приєдналися до цих спільнот, гостру критику з боку засобів масової інформації та традиційних церков. Останні звинувачують новітні (і не дуже новітні) релігійні рухи в тоталітаризмі, маніпулюванні свідомістю вірних, спонуванні до відмови від активної участі

в суспільному житті, професійного вдосконалення й від підтримання міцних родинних зв'язків. Зрозуміло, що подібні проблеми значно раніше постали перед західними суспільствами. Вони опинилися в полі зору не лише національних парламентських, державних і неурядових організацій, але й Європейського парламенту. У квітні 1984 р. комітет Європарламенту у справах молоді, культури, освіти й спорту представив доповідь "Про активність деяких новітніх релігійних рухів у країнах Європейської співдружності" (за ім'ям доповідача вона отримала назву "доповідь Коттрела".) У ній згадано рухи, які викликали занепокоєність громадськості тими чи іншими діями. І хоча підкреслюється, що повна свобода релігії та думки є неоскарженою цінністю і що Європарламент не має права засуджувати ані ті чи інші вірування, ані релігійні практики, доповідь Коттрела пропонує 13 критеріїв, які варто визнати країнам - членам Євросоюзу для визначення меж легітимності релігійної активності. Ось ці критерії:

1. Неповнолітні не повинні примушуватися до членства в русі і приймати урочисті обітниця, які б визначали спосіб їхнього життя на тривалу перспективу.
2. Особам слід надавати необхідний період для роздумів про майбутню участь у релігійній організації.
3. Після приєднання до організації новонаверненому повинна надаватися можливість контактувати з родиною і друзями.
4. Члени організації, які вже розпочали курс навчання, не повинні примушуватися до того, аби його продовжити.
5. Повинні поважатися такі індивідуальні права, як право залишати організацію; право контактів з довкіллям (персонально або поштою чи телефоном); право на незалежну пораду щодо участі в русі, право в будь який час звернутися за медичною допомогою.
6. Ніхто не може бути примушований до порушення законів, у тому числі й до збору грошей для організації жебракуванням чи проституцією.
7. Рухи не повинні домагатися постійних зобов'язань від потенційних рекрутів, наприклад, студентів чи туристів, які завітали до тієї чи іншої країни.
8. Під час рекрутування до організації її назва і принципи повинні бути негайно правдиво повідомлені.
9. На запит компетентних органів рухи повинні повідомляти адресу чи приблизне місцезнаходження своїх членів.
10. Новітні релігійні рухи повинні страхувати тих, хто знаходиться на їхньому утриманні, а на тих, хто працює на НРР, повинні поширюватися всі закони про соціальне страхування відповідної країни.
11. Якщо особа подорожує за кордоном в інтересах релігійної організації, остання повинна взяти на себе відповідальність за повернення її додому, особливо у випадку захворювання.
12. Листи, а також інформація про телефонні дзвінки від рідних членів рухів повинні передаватися їм негайно.
13. Якщо рекрутований до організації має дітей, вона повинна зробити все від неї залежне для подальшого навчання й охорони здоров'я цих дітей, уникаючи обставин, що загрожують їхньому добробуту.

Доповідь Коттрела пояснює, що йдеться не про спроби взяти під державний контроль релігійну активність або індивідуальне право сповідувати ту чи іншу релігію. "Але, - підкреслюється в ній, - якщо особа зазнала соціальної або ментальної катастрофи внаслідок втягнення [до НРР], чи не повинне суспільство допомогти їй? Якщо людину відібрали від її сина, доньки, родини і друзів, чи можна це ігнорувати? Так само, якщо відібрали їхні гроші і майно, даючи натомість фальшиві обіцянки, чи не потрібно на це адекватно реагувати?" В доповіді визнавалося, що наявні правові рамки в кожній країні - члені ЄС є достатніми для розв'язання проблем, які виникають навколо НРР, але вона рекомендувала створити спеціальні парламентські комісії з дослідження цих проблем. Ця пропозиція була сприйнята неоднозначно, але чотири країни - члени ЄС (Австрія, Бельгія, Німеччина і Франція) все ж створили такі комісії. 22 грудня 1995 р. було оприлюднено доповідь французької парламентської комісії з проблеми так званих "сект"; 670-сторінкова доповідь бельгійської парламентської комісії з'явилася у травні 1997 р.; німецької комісії - у червні того ж року. В

усіх доповідях міститься спільний висновок: феномен нових релігій і культів є дуже складним для визначення; не менш складним виявився й підрахунок членів цих рухів та організацій. Автори майже одностайні принаймні ще в п'яти пунктах: наявної інформації про "секти" і "психокульти" недостатньо для того, аби ухвалити якісь остаточні норми або робити висновки; деякі групи є цілком безпечними й навіть такими, що сприяють людському розвитку, але деякі становлять потенційну небезпеку; уряд повинен дозволити більш ретельно дослідити діяльність деяких НРР; потрібна більша відповідальність з боку владних структур за можливі негативні наслідки діяльності НРР.

Доповідь бельгійської комісії містила перелік 189 релігійних організацій, і хоча там пояснювалось, що сам факт включення до переліку ще не означає, що та чи інша організація є сектою або небезпечним формуванням, сама поява списку спричинила гострі дебати. Особливо бурхливу реакцію викликало включення до списку чотирьох католицьких організацій (серед них знамените "Опус Деї"). Доповідь Французької парламентської комісії містила 172 "небезпечних культу", і там також згадувалася одна католицька спільнота, що викликала протести багатьох єпископів.

Взагалі в Західній Європі, дуже чутливій до порушень індивідуальних свобод, всілякі спроби їхнього обмеження, навіть обґрунтовані, викликали широкий протест. Університетські професори, правозахисні організації, представники релігійних меншин критикували уряди Німеччини, Франції, Бельгії, Швейцарії. Зрештою 11 вересня 1997 р. Марія Бергер, доповідач Комітету з громадянських свобод і внутрішніх справ Європарламенту, представила проект доповіді про культу в країнах ЄС, де заперечувалась необхідність якогось спеціального антикультівського законодавства. У проекті йшлося про неприпустимість ранжування релігій з боку органів влади і ведення якихось офіційних списків культів.

Одна з багатьох проблем, які лишаються відкритими, - це визначення релігії і, відповідно, чи є той або інший рух релігійним. Так, у листопаді 1996 р. у Данії Товариству свідомості Крішни було відмовлено в спеціальній ліцензії про підтвердження шлюбу, яку мають право надавати релігійні організації. Відмова обґрунтовувалася тим, що "Товариство не є релігійною громадою у звичайному розумінні цього слова". До цього рішення громадськість поставилась доволі критично, причому в хорі критиків переважали голоси правників. Європейський суд з прав людини у справі "Менусакіс проти Греції" ухвалив, що вирішення питання про те, чим є і чим не є релігія - то не справа держави. Достатньо, що члени певної спільноти щиро об'єднуються для сповідання тієї чи іншої релігії. Директорат з прав людини у своєму дослідженні дійшов висновку, що термін "релігія" у правовому сенсі має дуже широке тлумачення. Відповідно захист релігійної свободи стосується не лише визнаців загальновідомих і глобально поширених релігій, але й тих, які зустрічаються дуже рідко або фактично зовсім не відомі.

Можна стверджувати, однак, що дискусії навколо проблем НРР у Європарламенті далеко ще не скінчилися. У Страсбурзі, як і в парламентах країн - членів ЄС точаться запеклі дебати й відпрацьовується ефективний інструментарій, який би дозволив лишатися на досягнутому в Західній Європі рівні релігійної свободи й водночас унеможливив використання релігії на шкоду особі й суспільству.

Втім, певні "зони згоди" між законодавцями і серйозними дослідниками НРР на Заході вже існують. Так, багато хто погоджується, що деякі НРР у XXI столітті цілком можуть стати релігіями відносної більшості. Соціалізація adeptів НРР йде дуже швидко, і вони часом вже мало схожі на відчужених від суспільства сектантів. Скажімо, згідно з дослідженням американського соціолога Е. Рочфорда з 1980 р. по 1992 р. питома вага членів Товариства свідомості Крішни, які працювали поза інституціями Товариства, збільшилася з 2% до 22%, одружених - з 39% до 53%. Існує також згода й відносно того, що непопулярність тієї чи іншої релігійної спільноти в очах більшості - зовсім ще не привід для обмеження релігійних свобод її членів.

Обов'язок держави у сфері захисту від "шкідливого впливу сект" полягає в тому, аби забезпечити своїм громадянам вільний доступ до інформації про різні релігії, сприяти вільному виборові ними певної релігії й утвердженню поваги до вибору інших, а в разі порушення закону - вживати адекватних заходів попри те, якою релігією прикриваються порушники.